

Розвиток електроенергетичного комплексу як основа підвищення експортного потенціалу та економізації зовнішньої політики України

УДК: 327

Олександр ВАСИЛЬЄВ,
доктор технічних наук,
головний науковий
співробітник ІСЕМВ НАНУ

Конкуренція за енергоресурси стає у XXI ст. одним із найважливіших факторів міжнародної економіки та політики. Контроль за видобутком, рівнем цін, напрямками і потужностями експортних маршрутів енергоносіїв зумовлюють життєздатність регіональних і глобальних альянсів. Взаємовідносини між споживачами та виробниками паливно-енергетичних ресурсів є дуже важливим фактором сучасного світу.

Рівень розвитку енергетики має значний вплив на стан економіки в державі, на вирішення проблем соціальної сфери та рівень життя людини. Згідно з найбільш поміркованими передбаченнями експертів, за існуючих темпів зростання населення та світової економіки глобальне енергоспоживання до середини XXI ст. подвоїться, що реально загрожуватиме екологічною катастрофою. Перед людством

постало вкрай важливе завдання вийти на новий рівень енергоспоживання за рахунок використання інноваційних енерготехнологій і підвищення енергоефективності всіх галузей економіки. Трансформація світової фінансової системи має відбуватися в напрямі забезпечення відповідними коштами розвитку реальної економіки, зокрема, паливно-енергетичної галузі.

Експертний аналіз показує, що в цьому столітті світові ресурси нафти і газу будуть практично вичерпані, тому необхідність поступової адаптації глобальної економіки до негативних явищ на світовому паливно-енергетичному ринку стає об'єктивною реальністю.

Протягом минулого століття значні зусилля міжнародного співтовариства були спрямовані на формування інфраструктури глобального паливно-енергетичного ринку, політичне, правове та економічне забезпечення його функціонування. Ця інфраструктура охоплює складну систему двосторонніх і багатосторонніх міждержавних взаємовідносин, правових механізмів і організаційних структур, що забезпечують видобуток, транспортування енергоресурсів, формування їх ринків, включаючи ціноутворення та питання енергетичної безпеки.

Summary

In the article the development of electro energy export potential for fulfilment of foreign policy economizing is analysed. It is shown that strengthening and developing of Ukrainian export potential acquire particular significance as a source of foreign currency for gratification of production and socioeconomic needs. Formation of amalgamation in electro energy sphere with EU's countries, specifically with Germany and France, would affect decision of modern problems of electro energy industry modernization and electro energy export increasing.

Key words: foreign policy, modernization, economy, export potential, electroenergy.

Економізація зовнішньої політики України повинна спиратися на розвиток експортного потенціалу. Енергетика – база економіки держави, що охоплює процеси видобутку, транспортування та використання паливно-енергетичних ресурсів, є організаційно складною еколого-економічною та виробничо-технологічною системою, яка активно впливає на довкілля. Його характерна особливість полягає у багатоплановості (одночасний вплив на різні компоненти навколишнього середовища: атмосферу, гідросферу, літосферу, біосферу та населення) та різноманітності характеру (відчуження територій, спотворення ландшафтів, механічне порушення, хімічне та радіоактивне забруднення, теплові, радіаційні, акустичні та інші фізичні впливи). Вплив ресурсних та екологічних обмежень в умовах переходу до сталого розвитку виявляється не лише в локальному та регіональному, а й у глобальному масштабах.

Україна має потужний електроенергетичний комплекс, у якому функції виробництва, передавання

та постачання електроенергії розділені. Уся електроенергія, що виробляється енергогенеруючими компаніями, продається на Оптовому ринку електроенергії (ОРЕ), де реалізується енергопостачальним компаніям, які у свою чергу продають її кінцевим споживачам, у тому числі населенню. Аналіз показує, що на ОРЕ встановлено відносно занижені тарифи для генеруючих компаній державної форми власності (ТЕС та АЕС) і завищені – для підприємств переважно приватних (ТЕС та ВЕС). Зараз ця різниця вже сягає трьох разів, у той час як у ЄС вона знаходиться на рівні 30 %.

Останніми роками в електроенергетичній галузі України відбулися значні структурні та цінові зміни. Зокрема, оптова ринкова ціна на електроенергію на ОРЕ виросла практично на третину. Можна прогнозувати, що тенденція зростання цін триватиме, особливо це стосується приватних генеруючих компаній ТЕС та альтернативної енергетики.

Сьогодні тарифи на електроенергію для осно-

Олександр Васильєв. Розвиток електроенергетичного комплексу як основа підвищення експортного потенціалу та економізації зовнішньої політики України

вної частки населення значно нижчі оптової ринкової ціни продажу на ОРЕ, а також середньої ціни виробників. Фактично, у країні продовжується перехресне субсидування побутових споживачів електроенергії за рахунок промислових. Таке становище призводить до зниження конкурентоспроможності вітчизняної промисловості на світовому ринку, особливо підприємств, у яких значну частку собівартості продукції становить електроенергія.

Першочергові завдання модернізації економіки в умовах ресурсних і екологічних обмежень полягають у сфері підвищення енергоефективності, енергозбереження в усіх сферах народного господарства України. При таких високих енерговитратах, як в Україні (близько 0,8 кг у.п. на 1 дол. ВВП при середньому показнику у світі 0,3-0,4, а у Європі 0,25), не можна говорити про конкурентоспроможність українських підприємств на світовому ринку. Необхідним є перехід на інноваційно-інвестиційну модель розвитку, зокрема, структурна перебудова економіки, радикальна модернізація всіх галузей народного господарства України, залучення іноземних інвестицій і технологій у реальний сектор економіки, у тому числі – в енергетику. Формування альянсу в електроенергетичній сфері з країнами ЄС, зокрема, Німеччиною та Францією, суттєво вплинуло б на вирішення актуальних проблем модернізації електроенергетичної галузі, переходу промисловості України на інноваційну основу.

Потреби країн Європей-

ського Союзу в паливно-енергетичних ресурсах невинно зростають на 1-2 % на рік. Збільшення споживання енергії в ЄС обумовлено, у першу чергу, зростанням потреб у транспортній галузі та комунально-побутовому секторі. Основним споживачем природного газу в Євросоюзі є населення – майже 40 %. Найбільш питома вага в структурі споживання нафти належить транспортній галузі – близько 70 %. Найбільш швидко зростають потреби країн-членів у електроенергії. Загальна встановлена потужність генеруючих об'єктів країн ЄС перевищує 600 ГВт. У структурі генеруючих потужностей приблизно 35 % електроенергії виробляється на АЕС, 50 % – на ТЕС, що використовують вугілля, природний газ, нафту, та 15 % – гідроелектростанціями та потужностями з використанням інших відновлювальних джерел енергії.

Країни ЄС мають обмежені природні запаси нафти та газу. Паливно-енергетичні ресурси Євросоюзу становлять близько 4 % світових запасів нафти і менш ніж 2 % світових запасів природного газу, тоді як частка населення – близько 7 %, а сукупний ВВП – близько 25 % світового рівня. Нафтові родовища, розташовані у Північному морі, характеризуються високою вартістю видобутку та спроможні забезпечувати потреби ЄС лише у найближчі роки, за умов збереження нинішніх обсягів споживання та технологій видобутку. Більшість запасів природного газу Євросоюзу припадає на територію Голландії (56 %) та Великої Британії

(24 %), і їх вистачить на 10-15 років. Природні запаси вугілля ЄС становлять близько 80 % загального обсягу паливно-енергетичних ресурсів. Низька якість вугілля, високі витрати на видобуток, негативний вплив його спалювання на екологічний стан визначають його використання переважно як резервного палива в разі виникнення надзвичайних ситуацій у енергозабезпеченні країн ЄС. Потенційні загрози населенню та навколишньому середовищу від об'єктів ядерної енергетики обумовили негативне ставлення громадськості Євросоюзу до перспектив подальшого будівництва АЕС і прийняття рішень деякими країнами про дострокове виведення з експлуатації працюючих станцій.

Розглядаючи різні варіанти структурної перебудови паливно-енергетичного комплексу України, надзвичайно корисним є вивчення досвіду Європейського Союзу. В основі енергетичної політики ЄС лежить суттєве розширення частки альтернативної енергії в паливно-енергетичному балансі країн-членів. Так, згідно з прийнятими в Євросоюзі документами до 2020 р. близько 20 % усієї електроенергії, що споживається в країнах-членах, має вироблятися на базі відновлювальних джерел енергії, зокрема, вітру та

сонця. Сьогодні ця частка в ЄС у цілому не перевищує 7 %. В Україні є пропозиції довести обсяги альтернативної електроенергетики (зокрема, сонячної) у 2020 р. до 20 % у загальному енергобалансі країни (що знаходиться на рівні відповідних планів країн Євросоюзу) і при тому скоротити виробництво електроенергії на АЕС. Однак треба вказати, що вже зараз так званий зелений тариф сонячних електростанцій встановлено в Україні на рівні 5 грн. за 1 кВт/год, що в 1,5 раза вище, ніж у Євросоюзі.

Розрахунки експертів показують, що відновлювальні джерела енергії (вітрова, сонячна) не дадуть змоги країнам ЄС за рахунок своєї території виробляти більше третини необхідної енергії. Таким чином, на перспективу, в умовах відмови від подальшого розвитку атомної енергетики, можна прогнозувати дефіцит електроенергії на паливно-енергетичному ринку Євросоюзу.

Підвищенню рівня енергетичної безпеки ЄС значною мірою можуть сприяти заходи з обмеження енергоспоживання в країнах-членах. Контроль за його рівнем здійснюється переважно шляхом застосування методів податкового впливу, регулювання норм законодавства та використання інших ринкових інструментів. Політика обмеження енергоспоживання передбачає досягнення відповідності цін на енергетичні ресурси їхній реальній вартості, сприяє підвищенню ефективності використання енергетичних ресурсів.

Завершення формування єдиних ринків газу та

електроенергії в рамках ЄС стимулює конкуренцію, розширює номенклатуру та поліпшує якість продукції та послуг, що пропонують учасники ринків. Регулювання норм оподаткування має компенсувати нерівні умови функціонування енергетичних систем у різних державах і різних постачальників енергоресурсів, стимулювати енергозбереження та здійснення природоохоронних заходів.

Забезпечення належного рівня постачання енергетичних ресурсів може бути досягнуто шляхом регулювання обсягів постачання енергетичних ресурсів внутрішнього походження; стимулювання конкуренції на енергетичних ринках, у першу чергу, щодо переробки та розподілу нафти та нафтопродуктів; регулювання обсягів імпорту енергетичних ресурсів.

З метою забезпечення стабільних поставок передбачається тісніша співпраця з країнами-постачальниками енергоресурсів із застосуванням заходів економічного та політичного впливу. Відносини з цими країнами повинні бути орієнтовані на вдосконалення механізму ціноутворення, укладання довгострокових угод та управління стратегічними запасами енергетичних ресурсів. Співпраця в паливно-енергетичній сфері може полягати в наданні технічної допомоги в рамках міжнародних проектів та інвестуванні у виробництво і транспортування нафти, природного газу та електроенергії.

Збільшення енергоспоживання за умов скорочення виробництва енергетичних ресурсів у ЄС має

тенденцію до збільшення дефіцитності енергетичного балансу країн-членів і поступового збільшення обсягів імпорту енергоресурсів. Розглядаючи тенденції в паливно-енергетичній галузі економіки Євросоюзу і поточний стан енергозабезпечення та енергоспоживання, необхідно визначити економічні ризики, пов'язані з непередбачуваним характером змін цін на енергетичну продукцію на європейському та світовому ринках. Підвищення цін на нафту та природний газ потенційно може призвести до погіршення економічного стану країн ЄС. У цьому сенсі найбільша невизначеність є з постачанням нафти та газу з Північної Африки та Близького Сходу.

Для забезпечення зростаючого глобального попиту на енергетичні ресурси потрібні значні нові інвестиції, але політичні ризики можуть перешкоджати спрямуванню інвестиційного капіталу в найефективніші проекти з енергопостачання та енергозбереження. Необхідно забезпечити створення сприятливого інвестиційного клімату на основі відкритості, стабільності та недискримінації. Це може бути здійснено на базі Енергетичної хартії, яка застосовує збалансований підхід щодо доступу інвесторів до ресурсів. З одного боку, договір чітко підтверджує національний суверенітет над природними ресурсами (кожна держава вільна у виборі того, як і на якому рівні будуть розроблятися її національні та суверенні паливно-енергетичні ресурси, а також ступінь відкритості свого енергетичного сектору для іно-

земних інвестицій). З іншого боку, існує вимога стосовно того, щоб правила з розвідки, розроблення та придбання ресурсів були загальнодоступними, недискримінаційними та прозорими.

Після здійснення іноземної інвестиції відповідно до національного законодавства країни договір покликаний забезпечувати надійну і стабільну взаємодію між цією інвестицією та урядом. Він захищає іноземних інвесторів від таких некомерційних ризиків, як дискримінаційний режим, пряма чи непряма експропріація або порушення окремих інвестиційних контрактів. Стабільність у відносинах між інвесторами та приймаючими урядами особливо необхідна в паливно-енергетичному секторі, де проекти мають довготерміновий і капітаємний характер. Обов'язкові норми, що містяться у Договорі до Енергетичної хартії, можуть відігравати істотну позитивну роль у зменшенні ризиків. Вони надають інвесторам можливість захищати свої права, подаючи позови до міжнародного арбітражу проти урядів приймаючих країн.

Для обговорення всіх проблем, пов'язаних з

інвестиціями в українську енергетику, доцільно використати Групу з інвестицій Договору до Енергетичної хартії. Зокрема, можливим є створення політичного форуму з інвестиційних питань; проведення оглядів країн-претендентів стосовно інвестиційного клімату і питань реструктуризації або приватизації об'єктів паливно-енергетичного ринку; здійснення взаємного тиску на треті країни в питаннях скорочення обмежень, що зберігаються та стосуються іноземних інвестицій в енергетичний сектор; надання загальних рекомендацій або індивідуальних консультацій окремим членам з питань їх енергетичної політики, пов'язаної з інвестиціями.

Інтеграційні процеси в паливно-енергетичній галузі ЄС спрямовані на створення єдиного енергетичного ринку та сприяють посиленню взаємозалежності країн-членів у контексті їх надійного енергозабезпечення. Рішення стосовно енергетичної політики, які приймає одна з країн Євросоюзу, впливають на функціонування паливно-енергетичних галузей інших країн-членів.

Механізми економізації

Олександр Васильєв. Розвиток електроенергетичного комплексу як основа підвищення експортного потенціалу та економізації зовнішньої політики України

зовнішньої політики України в паливно-енергетичній сфері включають у себе:

- організаційні механізми (підвищення ролі МЗС України, зокрема, економічних підрозділів і представництв України з торговельно-економічних питань, у реалізації цілей і завдань експортно-імпортних операцій на паливно-енергетичному ринку, надання змістовної інформації про можливості ринків ПЕР країни перебування);
- нормативно-правові механізми (здійснення заходів щодо гармонізації із світовою практикою нормативної та договірно-правової бази, зокрема, у галузі комерціалізації технологій у паливно-енергетичній сфері; удосконалення порядку та механізмів правової охорони і патентування об'єктів інтелектуальної власності енергетичного спрямування за кордоном);
- інвестиційні, кредитно-фінансові та податкові механізми (удосконалення порядку і механізмів спільного з іноземними партнерами фінансування інвестиційних проектів ПЕК; опрацювання організаційно-правових механізмів, що стимулюють залучення коштів українських та іноземних приватно-промислових і банківсько-кредитних структур для фінансування міжнародних інноваційних проектів у паливно-енергетичному комплексі; розроблення механізмів залучення інвестицій у сферу науки і технологій енергетичного профілю, зокрема, шляхом створення бірж іннова-

цій, відкритих торгів цінними паперами енергетичних компаній; удосконалення податкового законодавства з метою стимулювання процесів комерціалізації та експорту високих технологій, наукоємних товарів і послуг);

- інформаційне забезпечення (здійснення на постійній основі збору та обробки необхідної інформації для формування єдиної бази даних відкритого доступу щодо інвестиційно-інноваційних проектів у сфері паливно-енергетичного комплексу, ресурсів вітчизняних та іноземних венчурних фондів, умов участі в тендерах; забезпечення підтримки представлення вітчизняних демонстраційних енергетичних проектів на міжнародних виставках і ярмарках).

Отже, прискорений розвиток електроенергетичного комплексу України може стати надійною перспективною основою її народного господарства, забезпечити вирішення соціально-економічних проблем суспільства та підвищення експортного потенціалу країни. Для забезпечення розширеного експорту електроенергії в держави ЄС необхідна модернізація електроенергетичного комплексу України відповідно до європейських стандартів ф у н к ц і о н у в а н н я об'єднаних європейських електромереж.

У рамках економізації зовнішньої політики України і створення позитивного сальдо зовнішньої торгівлі виглядає перспективним експорт електроенергії, у першу чергу, в країни-члени Євросоюзу. забезпе-

чити його мають не додаткові потужності АЕС, спорудження яких з огляду на євроінтеграційні устремління України і ставлення в ЄС до атомної енергетики виглядає сумнівним, і не дорога альтернативна енергетика, а реконструкція існуючих теплових електростанцій на базі парогазового циклу, тобто з газотурбінною та паротурбінною частинами, що дасть змогу підняти ККД з нинішніх 30-40 % до 60-70 %. Таким чином, будуть вирішені проблеми надійного забезпечення електроенергією не тільки народного господарства України, а й створені додаткові ресурси, необхідні для експорту.

Економічне зростання в Україні повинно забезпечуватися шляхом досягнення світового рівня показників енергетичної ефективності промисловості та соціально-комуніального сектору народного господарства, зменшення витрат енергоресурсів, що передбачає докорінні структурні зміни для створення малоенергоємної та малоресурсної економіки завдяки впровадженню новітніх технологій, зокрема, у паливно-енергетичному комплексі.

У рамках економізації зовнішньої політики України аспекти паливно-енергетичного комплексу як одного з пріоритетних напрямів діяльності МЗС повинні бути структурно та кадрово підсилені як у центральному апараті, так і в ключових закордонних установах, що мають активно сприяти реалізації міжнародних проектів у паливно-енергетичній сфері.

Список використаних джерел:

1. М.Грабб и К.Вролик, Д.Брэк *Киотский протокол: Анализ и интерпретация/Пер. с англ.* - М.: «Наука», 2001. - 303 с.
2. С.Азубалов, А.Кокорин *Копенгагенское соглашение – новая парадигма решения климатической проблемы/ Вопросы экономики, №9, 2010. - С. 115-132.*
3. Васильєв О.А. *Формування інноваційних процесів використання нетрадиційних, відновлювальних та позабалансових джерел енергії на паливно-енергетичному ринку в аспекті оптимізації ресурсоспоживання в Україні/ Матеріали Наукової конференції «Інноваційні механізми економічного розвитку: світовий досвід для України», Київ, 10 березня 2009 року, ІСЕМВ НАН України, С. 5 – 9.*
4. Васильєв О.А. *Модернізація як детермінанта сталого розвитку України / О.Васильєв // Зовнішні справи. - 2012. - №6. - С. 47 – 49.*

АННОТАЦІЯ

В статті аналізується роль розвитку електроенергетичного комплексу як бази збільшення експортного потенціалу й економізації зовнішньої політики України. Прогнозуються сценарії співпраці в електроенергетичній сфері з країнами ЄС, що може суттєво повлияти на рішення актуальних проблем модернізації електроенергетики і збільшення експорту електроенергії.

Ключевые слова: зовнішня політика, модернізація, економіка, експортний потенціал, електроенергетика.

АНОТАЦІЯ

У статті аналізується роль розвитку електроенергетичного комплексу як бази збільшення експортного потенціалу й економізації зовнішньої політики України. Прогнозуються варіанти співпраці в електроенергетичній сфері з країнами ЄС, зокрема, Німеччиною та Францією, що суттєво вплинуло б на вирішення актуальних проблем модернізації електроенергетичної галузі та підвищення експорту електроенергії.

Ключові слова: зовнішня політика, модернізація, економіка, експортний потенціал, електроенергетика.